

שבת טיש

מתוך סדרת ספרי "שבת טיש"

ספורים ואגדות פנינים ופרפראות מדות והליכות

פנינים

אמר אליהם וגו' ואמרת (כא, א) - להזהיר גדולים על הקטנים (רש"י), להזהיר הגדולים שיחזיקו את עצמם לקטנים... (זכותא דאברהם) ושמרתם מצותי (כב, לא) - ושמרתם זו המשנה (רש"י). ושמרתם בגימטריה תורה לשמה, והן בגימטריה על מלכות שמים, משנה בגימטריה יהודה הנשיא, והתבות חכם משנה בגימטריה רבי מאיר שהוא סתם משנה ונאמר עליו שהיה חכם וסופר, והמשנה אליבא דרבי עקיבא שהיה רבם, משנה בגימטריה רבי עקיבא. ובשם האריז"ל מובא, שהמשנה היא חלקו של אשר בן-יעקב, ורמז לזה בברכת יעקב לאשר מאשר שמנה לחמה, שמנה אותיות משנה, וכתב מאימתי שבה מתחילה המשנה היא בגימטריה אשר. (כתבור ופרח)

תמימות תהינה (כג, טו) - הפסוק מתפרש לפי דברי המגיד מקוויניץ, שבאר את הפסוק בתהלים כי אעבר בפקד אדם עד-בית אלקים, אדם בגימטריה מ"ט, כי אעבר בפקד כמו בשח משון ענה, כמו שנאמר וישח אדם וישפליש, ועל-ידי ענה עושים הכנה מ"ט ימים עד-בית אלקים בקבלת התורה בחג השבעות. והרי אמרו חז"ל במגלה, האי דיהיר בעל-מום הוא, ואם-כן האיש התמים הוא הענוהו, והוא ראוי לקבלת התורה. (וירא משה)

וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי (כד, י) - למה נזכר יחוסם ששניהם מזרע ישראל, ואלו שמונתם לא נתפרש? ללמד, שאין ראויים בעלי-מחלקת שיזכירו את שמם, אולם זכות אחת נותרה להם, היותם מזרע ישראל וזכות זו מזכירים לסובתם. (כלי יקר)

ויקב וגו' את-השם (כד, יא) - חמש הלכות נכתבו בתורה בעקבות מארעות שארעו, אשר לא ידעו בשעת מעשה את ההלכה עד שהכרע הדיון בתורה שבכתב ונפסק לדורות, והם: מקשש עצים, נקב שם ה', צלפחד וירשת בנותיו, פסח שני, כזבי בת-צור, נוסריקון מנצפ"ה, ולזה נרמזים דברי חז"ל במסכת שבת, מנצפ"ה צופים אחרים, דהיינו שההלכות התחדשו עקב מעשים שהיו במדבר, ונאמרו בנבואה קדם לכן. (טיב הפרשה)

ספורים בפרשה

איש כהן (כא, א)

בעיר פולדא שבאשכנז, ישב לפנים המהר"ם שיף על פס הרבנות, אולם פקדלות רבות באותה עת, נסוגה אף היא אחורנית בעטייה של ההשכלה, ובניה התרחקו מתורה ומצוות. רבה האחרון של הקהלה היה רבי יהודה ליאז כהן, שכבר נשא בתאר 'דוקטור', ושם משפחתו נהגה כמו 'קאן', שמשמעותה בגרמנית סירה קטנה. אמר פעם הרב עצמו בחייד נהגה: "ראו נא כמה ירדה קהלת פולדא אחורנית. ואם לשערב היתה נהוגה בידי 'שיף' - ספינה גדולה, הרי שהיום נהוגה היא אך ורק בידי 'קאן' - סירה קטנה..."

ואשה גרושה מאישה לא יקחו (כא, ז)

רבי שלמה זלמן מוולוז'ין ישב פעם בבית הגר"א מוילנא, ובינתיים נכנס יהודי פשוט ותמים ושאל: "כהן אני, האם יש לי רשות לקחת גרושה?" לשמע השאלה התמימה, פרצו העומדים בצחוק, והאיש הנכלם יצא והלך לו. אלא שרבי זלמליה בקש להחזירו מיד. "האם לדרך רחוקה אתה רוצה לקחת את הגרושה?" והלה השיבו: "לא, לדרך קצרה של שלש פרסאות." "מתר לך, מתר לך!" אמר רבי זלמליה, והלה יצא ממנו שמח וטוב-לב. "ראו נא", פנה רבי זלמן אל הסובבים: "גם לשמע שאלת-הם, גרושה מעט פקחות. הבנתי מיד כי היהודי הנו עגלון, ומתוך תמימות חשב כי אסור לו להסיע גרושה בעגלותו, ולכן שאלתי אם לדרך רחוקה הוא נוסע. ומתוך תשובתו נוכחתי לדעת כי מסקנתי היתה נכונה, והוריתי לו אפוא להתר..."

אל ביתו של הרבי ר' אלימלך מליזנסק הגיע תלמיד-חכם אחד שבקש לתהות על קנקנה של החסידות, ובין השאר תמה על מנהג החסידים שלא לאכל מבשר בהמה שנפלה בה סרקה, אף אם הכשרה בדיו. והרבי פאר לו בטוב-טעם: "ההולך בדרכי החסידות, עליו להתקדש ולטהר עצמו יותר מהאחרים, בדומה לכהנים שקדשתם גדולה מישראל ואסור להם לשאת אשה גרושה וחלוצה המתרות לישראל, והבהן הגדול שהוא נעלה ממנו, אינו נושא אפלו אלמנה. כי כל המקדש מחברו, מקדש עצמו במתן לו."

וספרתם לכם ממחרת השבת (כג, טו)

שאלו את רבי יוסף צבי סלנט: "מדוע מברכים ספירת העמר בהתלהבות יתרה? והלא ברכה היא כשאר ברכות הנהנין והמצוות? והשיבו: "לשאלה זו אין טעם וריח, שכן באמת כל ברכה היו צריכים לברך באותה התלהבות שמברכים על ספירת העמר!" תמה השואל: "אם כך הוא, למה באמת לא מברכים כל ברכה בלהבה ולחט?" ונענה: "זו באמת שאלה טובה ונכונה..."

כאשר יתן מים באדם בן יתן בו (כד, כ)

רבי חיים-יעקב רבה של מוסקבה, היה כבד-פה ומגמגם בלשונו. פעם עמד לפני שנים לדין-תורה, והתובע שיצא וידו על-התחתונה, החל לחרפו ולגדפו ושפך עליו קיתון של-זלזולים. "שקנו אותה ורמאי", צנח בזלזול, "ובדאי נטלת שחד ומתת-יד מאיש ריב". נתן בו רבי חיים-יעקב מבט נוקב, ואמר: "ראתה ג'מ'ג'מין... גחד הלה ואמר: 'אני נמקמן? והרי מדבר אני ברהיטות ללא דפי'! והרב השיבו: 'אם אתה פוסל אותי במומים שלך, בכנני שקרן ורמאי ונוטל שלמונים, אף אני פוסל אותך במומיו...'"

היה היה

וקדשתו

מגדולי רבני לונדון בדור הקודם, היה רבי שמואל שמלקא פינטר, אשר עמד במשך שנים בראש מוסדות התורה והחנוך "יסודי התורה", בהם התחנכו רבים בדרך ישראל סבא. ימי חייו היו אחרונים וקשורים בדמותו הפבירה של קנה הרבי ר' שמואל שמלקא הלוי הורביץ מניקלשבורג, שעל-שמו נקרא. לאחר לכתו, כאשר בקשה משפחתו לרשם אותו בפנקס האזרחים האוסטרי, התקשה הפקיד הנכרי לרשם את השם שמלקא, אותו לא הצליח אף להגות, אולם לאחר שנודע לו כי הילד קרוי על-שם צדיק נודע שחי במדינה כמאתים שנה קדם לכן, עלול בפנקס הקהילה היהודית שלפניו, ונפעם לקרא על אישיותו הפבירה ועל גס נפלא שארע לו בבואו לבקר את המלכה האוסטרית מריה תרזה, ונעתר פמוכן לרשם את הרך הנולד בשמו המלא. ברבות השנים, לאחר שנות שתי מלחמות העולם, שב הרב פינטר לפקד את קברות אבותיו, ובין השאר הגיע לעירה ניקלשבורג, כדי להשתטח על קברו של קנה הרבי ר' שמלקא, ומאז המשיך לעשות זאת מדי שנה עד עת פטירתו. מיד לאחר בקורו הראשון, חתם הרב פינטר את שמו בספר-האזרחים המקומי, ולשם שנוי רשם את כתבתו בלונדון ואת מספר הטלפון שלו. מלכיו התפלאו על-כך, אולם שנים לאחר מכן התברר, כי בזכות הפרטים, שב אחד מצאצאי רבי שמלקא לכור מחצבתו בארץ-פלא, ומעשה שהיה כך היה.

בשנת תרצ"ח, פשנתים טרם פרץ מלחמת-העולם השניה, הגיעה לבריטניה משפחה יהודית בשם אדלר, שהגרה אליה מדינה בירת אוסטריה. מוצאה של המשפחה מברונא בירת מורביה, היא צ'כיה של ימינו, וצאצאים ישירים היו של הרבי ר' שמלקא מניקלשבורג, אלא שבצוק-העתים הטשטשה זהותם היהודית, והם נטמעו בחברה המתבוללת שבשכונת מגוריהם בלונדון. הראשון מבני המשפחה שנולד באי הבריטי, היה הילד ג'ון אדלר, ואף שידע פי הוא יהודי, הסתפקה כל יהדותו בבקורו בראש-השנה בבית-כנסת מתקדם. בשנת תשמ"ד החלה נשמתו היהודית של ג'ון לחוש פסופין לעולם רוחני, והוא פתח בחקר פרשיו היהודיים. הוא החל לחטט בכתבים שמצא בבית סבו הקטן, וגלה שם פתק בו מספר על היותם צאצאים מצד אס-הסב, לרב יהודי נודע בשם רבי שמלקא מניקלשבורג. אמו של ג'ון לא ידעה לספר הרבה על הסב הדגול, אולם ספור מפעים אחד נותר בזכרונה, אותו חלקה עם בנה. "סבתו של סבך, שהיתה נכדתו של רבי שמלקא", פתחה בספורה, "התגוררה בעירה קולומי שבגליציה, וכיהודים רבים בימים ההם, לא היתה הפרוטה מצויה בכיסם והמחסור היה מנת-חלקם. והנה הגיע אליהם ציגויס לבנם דוד פרנקל שהגיע לגיל הגיוס, וכלם היו אובר-עצות, שכן באותם ימים, רבים לא שבו משה-הקרב בחיים. שפכה האם דמעות כמים להצלת בנה, ובהתאם למסורת משפחתה, על-פי יצולו כל צאצאי הסב רבי שמלקא מניקלשבורג, אם ישתטחו על קברו ויעתירו בזכותו להנשע, נסעה סבתא עד ניקלשבורג, ובדרך גס שב הבן הביתה, ועל נסבות חזרתו הפלאית ספר הבן, כי עם עליתו אל הרפכת יחד עם המוני החילים המקיסים, הוא התבקש לרדת עקב 'בעיות בלב' שלא היו לו מעולם, וכך שחרר לביתו". הגלוי הפעים את ג'ון הצעיר, והוא החליט לשוב על המעשה שעשתה סבתו-זקנתו, ולפקד אף הוא את קברו של הסב הדגול בניקלשבורג. אלא שדבר אחד נעלם מעיניו, את עבודת היותו כהן המצוה על טהרה מותים, ולמפרע התברר כי היה זה בגדר אצבע אלקים' להצילו מנשואים אסורים לכהן.

באותם ימים, היתה ניקלשבורג נתונה תחת השלטון הקומוניסטי, אולם בהיותו אזור בריטי נסללה הדרך בעבורו, ועד מהרה מצא את עצמו בבית-העלמין בניקלשבורג. את מצבתו המפארת של סבו רבי שמלקא מצא על-נקלה, ומיד עם הגיעו חש לפתע באוירת קדשה האופפת אותו, והילה של רוחניות בלתי מובנת עוטפת אותו מפל-עבר. לאחר שף ההתרגשות, שוחח ג'ון עם השומר הנכרי של המקום, וכאשר התעניין אצלו אם יהודים נוספים בקרו במקום, ספר הלה על רב יהודי מלונדון בשם רבי שמלקא פינטר, שבקר בעבר במקום, ואף הותיר אצלו סכום נכבד לתחזוקת המקום. ג'ון המפתע גלה את שם הרב בספר האזרחים, ולשמחתו מצא שם גם את כתבתו ואת מספר הטלפון בביתו. פרטים חשובים אותם העתיק לעצמו לעת-מצא. ואמנם, בזכותו הפבירה של הרבי ר' שמלקא, זכה הנכד האובד ג'ון אדלר לפגש את הנכד האחר רבי שמלקא פינטר בלונדון, והשפעתו עליו היתה גדולה. לראשונה נודע לג'ון כי הוא כהן מיהם, בנוסף להיותו צאצא של הרבי ר' שמלקא, ולאחר שהחל ללמד את יסודות התורה והיראה, התוודע לאסור נשואין לגרשה, ובטל משום כך את נשואיו העתידיים. ג'ון אדלר, שהפך בינתיים לפרופסור ידוע-שם באוניברסיטת בריסטול שבלונדון, היה ליהודי חם השומר תורה ומצוות בקלואן, והקים משפחה יהודית לתפארת. על יהדותו הוא עומד עד-היום בגאון ובתקף, וכאשר לפני עשרים שנה נודע לו כי בבית-הכנסת המקומי בבריסטול, בו מתקיימת קהילה יהודית קטנה, מכבשים למנות שליח-צבור ששוי לאשה נכרה, יצא למאבק איתו, ולבסוף יסד בית-כנסת פרטי משלו באזור, בראשו הוא עומד עד היום, ובו הנהיג שרך שומרי שבת יעלו לקרא בתורה בימות החול, בשבתות ובמועדים.

זכה אפוא הנכד האובד לשוב אל חיק-אבותיו, ולהשיב עמו בתשובה את צאצאיו ובני משפחתו, וזכותו של הרבי ר' שמלקא עמדה לו לשוב לכהנת אבותיו ולהמשיך שלשלת-הדורות בקדשה.

מאורות

רבי ירחמאל רבינוביץ מפשיסחא זצ"ל
ליום ההולקא ח' באיר תקצ"ו

בנו הגדול של 'היהודי הקדוש', רב ימיו היה איש נחבא אל הפלים וסרב להתמנות על מקום אביו, ובמשך ארבע עשרה שנה הסתתר מעין-כל ואף הקרובים אליו לא ידעו את חשיבותו הגדולה. לפרנקתו עסק בתקון שעונים, וצדיקי הדור אקרו עליו שבעת שעסק בענינים גשמיים היה פועל ענינים נעלים ונסתרים. פעם אמר: 'קשלקמתי את מלאכת השעון, נוכחתי לדעת שיש שעון טוב ומשלים, שכל חלקיו שלמים וזכר לא חסר בו, אלא שקפיץ אחד דק כחוט השערה כפוף מעט ואינו מניח לשעון ללכת. תשר את הקפיץ ומיד יחזור השעון לפעל בתקונו. אמרתי לנפשי, מה דומה השעון לאדם... דעתו לא היתה נוחה מאמירת דברי חזון מפתלים, ורגיל היה לומר: 'פון איין ווערטל', האבן דור-ידורות חלילה צו וויינען', אמירה מקדדת אותה, עומת בכיה ונזק לדורי דורות, חלילה, דעתו לא היתה נוחה מאותם ש"הם מבקשים גדולות לעצמם ומחפשים תכף לדעת את סודות התורה בשביל תאונתם, ושוכחים את עקר המלחמה לשוב אפלו על הרהור עברה'; 'העקק שיתשב האדם, שיהיה מה שיהיה, אבל אני עוד נשאר מקשר בבואי יתברך, ואף שהאדם פוגם בחטא, בין שחי אחר-כך, רצון השם יתברך הוא שיהיה ויעבד אותו, וצריך אפוא לעבד אותו בשמחה כרצונו יתברך'. וכן אמר: 'גם כאשר האדם חוטא חלילה, שוקלים בשמים כמה היתה לו מלחמת היצר מקדם שעשה העברה, וכמה נסיונות היו

יוסיף דעת

כבר בזמן חול' מצאנו שפרסמו על משפחות פסולות בישראל, שהיו בהן פסולי חיתון או אבותיהם הכהנים נשאו גרושות, כמובא במסכת קידושין על רב יהודה ברי-יוחנן שפרסם על אדם שבידו טעון שהוא מוצא חשומא, וכיוון שלא נותר מהם זכר, התברר שהוא מוצע פסול ונשים רבות גירשו או את בעליהן, ורב הכריו רב יהודה על משפחות שונות שהם עבדים ופסולים, ורבא הכריו במחזור על משפחות פסולות. לדעת שמואל כל כהן שיש בו עוות פנים אינו כהן, ולדעת רבי אלעזר הכהנים הכשרים הם עזי מצח ובני מריבה שנאמר 'עקש קמריי כהן'. בתנ"ך היתה לפנים משפחה בשם 'פני' שנקראה כן להודיע שנפסלה מכוונה, נשא שאבי המשפחה הכהן שהתגורר בכפר סמוך לשרעב, נשא לאחר מות אשתו אלמנה מ'ביל' מטעם שבתיו, אלא שהמארי חקר אותה ושמע ממנה כי התגרשה מבעלה הראשון והתאלמנה ואמין היא פסולה לכהן. דרשו הרבנים מבעלה לנרשה, חזרו לכוונה, וכלו החליפו שם מ'כהן' ל'חידא' או 'חדד', לרמז שהם חללים, כי חיד בחילוף אותיות 'טל' שכן אותיות הלשון, עולה 'חלל'. ומובדל היא משפחת חזאל של הרובע הגדול שם, שהיא משפחה חשובה ויצאו ממנה גדולי תורה נודעים. לפי הגדה שבידם, הגיעו ראשונים בני משפחת חזאל לנרבא בזמן ביהמ"ק השני, והיו מבני חזיד מן הכהנים המוכרז בנחמיה, ומנהגם ככהנים גדולים לשאת רק בתולות, ובני המשפחה לא היו מקבילים את ארון כהן היחיד לתלות בו נזם זהב, כפי שנהגו רבים מעדות המזרח, כדי שלא יהיום לבעלי-זמם ויפסל בכך כלכונה.

שור אוֹיֶבֶשׁב אוֹיֶעז בי יוֹלד

פֿיניי אור החיים

מדבר האור החיים הקדוש על הפרשה

ובתִּבְחֹן (כב, יב) - עוד אִמְרוּ יוֹדְעֵי דַעַת קְדוֹשׁ, בִּי הַתַּעֲצֻמוֹת הַשְּׁלֵמִים בְּאִמְצָעוֹת לִקְח טוֹב אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ הַבּוֹרָא, הוּא לַעֲלוֹת מִדְּרָגָה הַתַּחְתּוֹנָה לְמִדְּרָגָה שְׁלֵמָה לְמִנְהָ מִנְהָ, עֲלִיָּה הַדֶּרֶךְ, נִפְשׁ יַעֲלֶה לְמִדְּרָגַת רוּחַ, וְרוּחַ לְמִדְּרָגַת נִשְׁמָה, וְנִשְׁמָה לְמִדְּרָגַת נִשְׁמָה לְנִשְׁמָה, וְזוֹ הִיא תַּכְלִית סֵפֶת בְּרִיאַת הָאָדָם, הֵן לִחְכָם וְיָחָס: עוֹד אִמְרוּ דָּל, בִּי הַחֲשֹׁנָה בְּהַעֲלָאָה זוֹ, תִּסְוֹב שִׁיחַלֵּךְ אָדָם דָּו וְיִהְיֶה בְּאֶדָם הַעוֹשֶׂה בְּשׁוֹ. וְהוּא סוֹד יִגִּיעַ כְּפִיד בִּי תֵּאֱכַל אֲשֶׁרֶךְ וְטוֹב לָךְ, פֶּרֶשׁ הָאֲשֶׁר שָׁלַךְ וְהַטּוֹב שָׁלַךְ, וְהוּא מֵאִמְרוּ חוֹל, שְׁהַנֶּשֶׁךְ קָדָם בִּיאָתָה לְעוֹלָם הַזֶּה אוֹכֵלֶת כֶּבֶד בּוֹגֶרֶת, וּבַחֲזוֹתָהּ כֶּבֶד נִשְׁוֹאֶה. עוֹד יֵשׁ לָךְ לְדַעַת, בִּי כָל אֲשֶׁר יָצָר וַיִּבְרָא וַעֲשֶׂה ה', הַכֵּל עוֹמֵד לְמִזֵּן וְלִמְחִיָּה מֵעוֹלָם הַעֲלִיזוֹן שְׁאֵלָיו יִקְרָא עוֹלָם הָאֲצִילוֹת, וְהוּא אור הַיָּד שֶׁבִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהַמִּזֵּן הַזֶּה יִקְרָא נֶשֶׁךְ, וְהוּא מְקוֹר הַחַיּוֹת וְהָאֲשֶׁר וְהַטּוֹב, וְהַגֵּם בִּי כָל הַנְּבִיאִים יוֹרֵד לָהֶם הַחַיּוֹת, בִּי זוֹלַת הַחַיּוֹת אֵין נִבְרָא, וְהוּא סוֹד אוֹמְרוֹ וְאַתָּה מִיָּה אֶת־בָּלֶם, עִם־בְּלִיָּה וְשִׁתְנָה הַשֹּׁפֵעַ בַּחֲתִּי־חֲסוֹתָ, כֹּאֲשֶׁר יִשְׁתַּנֵּה הַצּוֹמֵחַ מִן־הָאָרֶץ כִּשְׁמִתְרַחֵק מִהֲנִיָּקָה, וַעֲשֶׂה ה' בְּכָה לָתֵת לְכָל אֶחָד כִּפִּי בַּחֲתִיָּה וְכִפִּי אֲשֶׁר יִשְׁיֵג בְּטִירָתוֹ, גַּם לְאָרֶץ הַנֶּשְׁמִית יִתֵּן לָהּ ה' מִים, וְזֶהוּ שִׁפְעָה וְחַיּוֹתָהּ וְהוֹלִידָה וְהַצְמִיחָהּ. וְעַל־דֶּרֶךְ זֶה גַּם יִכֵּן הוּא שִׁפְעַת הַחַיּוֹתִיּוֹת שֶׁל הַנֶּפֶשׁוֹת וְהַרוּחֹת וְהַנִּשְׁמוֹת וְנִשְׁמוֹת לְנִשְׁמוֹת כִּפִּי בַּחֲתִיָּה, בִּי לֹא כָל הַנֶּפֶשׁוֹת בְּהַדְּרָגָה אַחַת, וְלֹא כָל יְכוֹ שְׁוֹת וְכו', וְאֵין לָךְ נִבְרָא בִּין בְּנִשְׁמִיִּים בִּין בְּרוּחִיִּים, בִּין בְּמַלְאָכִים הַעֲלִיזִים בִּין בְּנִשְׁמֹת, רוּחֹת, נִשְׁמוֹת, נִשְׁמוֹת לְנִשְׁמוֹת, שְׁאֵינִם צְרִיכִין לְשִׁפְעַת הַקְּדוֹשׁ, אֲלֵא כָל אֶחָד כִּפִּי שֶׁרָשׁוּ הַקְּדוֹשׁ:

דְּבָרֵי הַיָּמִים

בשבת קדוש י"ג באייר תר"מ, נפטר באופן טראגי בירושלים העתיקה, "האברך המופלג בתורה" רבי אברהם יהושע העשיל ב"ר יוסף מקובנה, בהיותו בן ל"ו בלבד. תלמיד חכם גדול היה וירא שמים מופלג, שעסק כל ימיו בתורה וכתב ספר "תורה", והיה שלם במעלות ומידות ישרות, אך היה נכה רגליים וכונה "דער קאליקער". חכמי ירושלים באו מדי יום ללמוד עמו, אולם כעשרה ירחים לפני פטירתו החל לטעון כי כומר נוצרי בא אליו לשכנעו לכפור בתורת משה, ומציק לו מאוד. "באחד הלילות, הגה הוא יושב על לימודו ואנשי ביתו וכל הדרים בחצר, כולם נמו שנתם, ופתאום הנהשא בקול חרדה גדולה ואימה חשיכה על פניו. ויצעק צעקה גדולה לאמר, 'מי אתה הזכור מסית ומדיח, אשר באת להדיח אותי מדרך השם? צא לך וברח לך מביתי!'" כפי שכתב סופר הח"ק של הפרושים בירושלים. הפחד שלו מהמסית הלך וגבר, ואף שניסו לשכנע אותו שאין איש עמו, לא קיבל את הדברים, והלך ושקע ביוגו. והדבר היה לפלא, שכן "בסגרו את הספר דיבר עם אנשים בחכמה ובטוב לבב, כי היה איש חמיד ורגיל למאוד; ובעת שהיה פתוח הספר לפניו, החל לגמגם ולבעט בכל הכתוב בו רח"ל". השומעים חרדו למשמע אוניהם, וכסגולה נטלוהו לחיפה והליגוהו שלושה לילות צרופים במערת אליהו הנביא, אך ללא הועיל. מרוב פחד שכר שני אנשים שהיו עמו ביום ושניים בלילה, אולם לילה אחד שבטע את האנשים לצאת מביתו, ומרוב יגון איבד את דעתו, ושפך על עצמו את הנפט מהמנורה הסמוכה, ועלה באש. תחילה הצליחו להצילו והביאוהו לבית הרפואה כשגופו שחור ושרוף, אך שם נפטר לאחר כמה ימים. ומצאו אצלו מכתב בו הוא מבקש שלא ינהגו בו כמאבד עצמו לדעת, ובאמת נהגו בו כישראל כשר וקברוהו.

בעל אישיות מעניינת ויחודית, היה המגיד הישיש רבי ברוך אלפס. בתשעים שנותיו, נשא נאומים רבים, כשהוא משיב מלחמה שערה לרוחות ההשפלה הנושבות בכרם ישראל ומחזיר רבים למוטב, והדפיס ששים חבורים מפרייט, בהם התבטאו ספריו שכתב לכני הנעורים והשפיעו עליהם רבות. לא לחנם זכה אפוא להתבטאות מיוחדת של ה"חפץ חיים", שכתב עליו כי הוא מזכה את הרבים בפעליו הברורים. אחד מחבוריו המעניינים, הוא "מעשה אלפס", שראה אור בראשית החדש כסלו תש"א, ביום מלאות למחבר תשעים שנה בדיוק, ופחות מחדש לפני פטירתו בנשיקה בכ"ג בכסלו. בספר מגולל המחבר בשפה עשירה ומרתקת, את תולדות ימיו וזכרונותיו, ובין השאר הוא מספר על דרשות שנשא בבתי־כנסיות שונים בעולם, במטרה לחזק ברבים כושלות ולהפיח רוח חיים בעצמות היבשות. לא תמיד התקבל בזרועות פתוחות בבואו לשאת מדרשותיו בפני צבור המתפללים, ולעתים התרחסו אליו הגבאים כאל טרדן פורה, אך בפקחותו העמיד אותם על מקומם הראוי להם. פעם ראה כי הצבור בבית־הכנסת עסוק בין מנהל למעריב בדברים של מה בכך, ונסה להציע עצמו לעלות לדרש בפני הצבור שלא על־מנת לקבל פרס, אולם הגבאי סרב. עם סיום התפלה, עלה על הבמה וקרא: "ברצוני להודות לכם על השמחה שגרמתם לי, בכך שפתחתם לי תמיהה. מאז ומתמיד התקשיתי להבין את דברי חז"ל על שלמה המלך שהשלך בידי אשכנזי מלך השדים, ואף אחד לא האמין לדבריו אני קהלת. והלא יכול היה לדרש בבתי־כנסיות ולהוכיח את חכמותו? אלא שבנראה היו בשעתו גבאים כמו הגבאי דגן, והוא מנע משלמה לעלות ולדרש..."

"באתי לבית כנסת אחד בעיר אוֹדֶסָה", מספר המגיד בלשונו הציורית, "כדי לבקש רשות לדרש בו בחלי־המועד סבות. והנה אני שומע את הקורא מטעים בקריאת־התורה את המלה 'לפרים' מלעיל". כידוע, הטעם תלוישא קטנה ממקם תמיד בראש התבה מימין, אך במקרים שהיא נקראת מלרע, ומי שאינו בקי בדבר קורא בטעות את כלם מלעיל. "לאחר התפלה לחשתי באזני, במדמה לי שהנגינה מלרע, והלה השיב לי ברגז 'לכו אתם עם הדקדוק שלכם...' הרגשתי, כי היושבים במזרח מתנגדים שאִדֶּשׁ אצלם, ואמרתי לאחד מספירי 'פעת אני מבין את טעם ההתנגדות, ען שאצלכם 'הפרים' יושבים 'מלעיל', דהינו פרנס הקהל היומים 'לפרים', יושבים 'למלה' בכחל המזרח... ורבי ברוך אלפס: 'ההלצה השנונה הזאת נתפשטה ברבים, והיתה להלצה עקמית'..."

בקור זה בעיר אוֹדֶסָה, התקיים בשנת תרס"ט טרם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, ובמהלכו פתח את רגליו בבתי־הכנסיות בעיר והנגים מדרשותיו. ביום הראשון של חג הסוכות שחל בשבת, בקש המגיד לדרש בבית־הכנסת 'מלביש ערמים' שבו התפללו נגידים בעלי־ממון, ופנה תחלה אל הרב מרדכי־אברהם כדי לקבל את רשותו. הלה ראה בזכות לארח את בעל "מעשה אלפס" ששמו יצא לפניו, והביע את תקנתו כי הגבאי יתן לו רשות לדרש קדם קריאת־התורה או מוסף. כמנהגו התפלל המגיד מקדם, וכשהגיע לבית־הכנסת, הושיבו השמש בצד ונתן לו ספר לעין בו. אחר הלל ראה כיצד הרב פונה לגבאי ומפציר בו לכבד את האורח הדגול, אלא שבעל־גאון זה הקשה את ערפו וסרב בתקף: "פה אין דורשין! והוסיף 'כי גם הרבי אינו דורש כאן בשעת התפלה'. המגיד הצטער על בויזוֹ של הרב שהגבאי תקיף ממנו, ומפני הנימוס נותר בבית־הכנסת עד סיום התפלה. לפני 'עלינו', הביק רעיון קולע במחז, ועם סיום התפלה, כשהצבור החל לצאת, הבה בסטנדר שלפניו וקרא: 'רבותי, ראיתי בעתון דבר מענין, כי אמש הגיע לכאן אדונינו המלך עם ששה משוריו, ובעמדם בתחת־הרפכת נגשתי אליהם ותמהתי בפניהם למשרת בקורם'. הצבור הסתקרן לשמע הדברים, ואילו הגבאי חיד בהנאה מרבה על שמוע מ'מבלבל המח' להטיף, אך הוא המשיך: 'אבאר לכם את פשר חידתי. האוֹרְחִים הם שבעת הרועים שבה אמש לבקר בספה באשפוזיו, ותמיהתי היתה, מדוע אינם באים לבקר גם בחג הפסח וחג השבעות?' הצבור המתין להמשך הדברים, והמגיד גלה את זהותו במחרם של שלשים ספרים בהם "מעשה אלפס" הנודע, ששכן אז פקעט בכל בית יהודי, והמשיך: 'ואם תתמהו ותשאלו, אם דרשן אותה, למה לא הלכתי בדרך המלך לטל רשות מהגבאי ולדרש? אענה לכם באמצעות הספר שהשמש נתן בידי לעין בו, והוא חמש ויקרא עם ספרא. והנה בפרשת אמר בפרשת המועדות, שקראנו היום בחג הסוכות, נדרש הפסוק **שור אוֹיֶבֶשׁב אוֹיֶעז בי יוֹלד**' - 'פרט ליוצא־דפן' שהוא מום הפוסל בבקיה ודוחהו מקרבן. ולתמיהה מדוע לא נזכר פסוק זה לעיל עם מומי הבקיה, מפרש בספרא, כי אלו היה נכתב שם, היה מקום לטעות שגם בהן יוצא־דפן פסול לכהנה, ולכן נכתב כאן, ללמדך שרק בשור דורשים פרט ליוצא־דפן, אבל לא באדם. ואף כאן הדבר אמור, שכן באמת הייתי צריך לבקש רשות תחלה מהגבאי, אולם כיון שהיה בגדר 'מקשה לילד', וכל הפצרות הרב לא הועילו, נאלצתי לילך מן־הצד כמו 'יוצא דפן', ולעלות על הבימה לאחר התפלה. והלא קראנו היום, שאדם פשר יוצא־דפן... פני הצבור נהרו, מסים המגיד לספר, 'והגבאי הזריז את חטמו... והוא מסים: 'הצבור התרעם על הגבאי ובקש לקורעו בך, והוא ענה בקול אני מרשה, אני מרשה... וצוה על השמש להכריז, שבערב יוסטוב שני ותפללו מעריב בשבע וחצי, ומשש עד מעריב ידרש הרב אלפס'. מסתבר, כי הצבור נהנה מדרביו, שכן הוא מספר "דרשתי שם בערב, ועוד שתי פעמים בימי חלי־המועד..."

מטעים

והכהן הגדול מאחיו (כא, י)

במדבר ואזלא, דבריו דרמב"ם שכל שורה באה בידושה והאח הגדול קודם לשאר האחים, והנה קדמא ואזלא שיש להקדים את הכהן הגדול... (פני יוסף)

בתשעה לחדש

(כב, לב)

במהפך פשטא, דבריו דר"ל ובי בתשעה מתעניין? אלא כל האוכל ושותה בתשיעי כאלו התענה תשיעי ועשירי, והדרש מוציא אפוא את הפסוק משיטו, שהרי נאמר בו ועניתם את-נפשתיכם בתשעה לחדש, והדרש עוקרו להפך, שאין להתענות בו אלא אדרבה מצוה לאכל בו, ולכן מטעים במהפך פשטא, להפך הפשט. (שפתי נבריא)

ואפית אתה

(כד, ח)

ובאה זו המלה מקורו, והיא דרה (אבן עזרא), שכן ואפית היא בלשון נוכח עבר ובהגיון פעל הקל ושרשו אפה, והרי הכלל הוא שאין הנגינה נחשבת מלעיל בגזרת ל"ה, כאשר למ"ד הפעל הוא ה"א, לאחר וא"ו ההפוך מקור לעתיד, ותבת ואפית היא אפוא יוצאת דפן מכלל זה. ומסתבר שהוא מפני האל"ף הבאה בתבת אתה, שלא תבדל. (תורת חיים) ודומה לה בפסוק שטו העם ולקטו, שתבת שטו איז נקראת מלעיל שלא כרגיל, מפני הה"א שאחריה, שהכלל הוא בכל אות גזונית אחריה, וכן תבת למה שלפני אות גזונית משתנית מלרע

מדגש

אחד המומים הפוסלים בבהמה, הוא איש עור. בלשון דר"ל הוא מכנה סומא, ובלשון העם הוגים סומא בין לזכר ובין לנקבה ואין מבדילים ביניהם כסומא בארבה... אולם הנקוד הנכון הוא סומא לעור זכר, על משקל רופא ונושא, ולנקבה אומרים סומא, כסומא במשנה בגדה החששת והשוטה והסומא, וברבים סומים. במסורת תימן הוגים סומא בסגול, כמו שחרי רבי שלום שבזי "ולב הומה כמו סומא בעצתו הולכת", וכן מנקד בחלק מכתבי היד של המשנה ובנקוד הפבלי, אולם בשפה האפדית הנה סומא. מכאן נוצר הקוץ סמוי לציון דבר נעלם וקבוי, כמו בדברי דר"ל אין הברכה שרונה אלא בדבר הסמוי מרדעיו, וכן הפעל סמא את עיריבדיו. מביי 'סומא בארבה' משתמשים דר"ל בבבא בתרא במשמעות של התועה בדרך והגיע למקום מסים בלי כוונה, ודלמא בסמוי בארבה.

ממלך

מראשוני משכב"ל ליטא היה אליעזר רזנטל מוילנא, אביו של 'עיסקע משכד' - ניסן רזנטל המומר. לוועג היה לקדשי ישראל, ופעם לעג ואמר: "נוהג אני להשיב חובותי בבת-אחת ולא לשעורין, ואף במצות נהג אני כן. בהנהגה אני מוליך בלילה האחרון שמונה נרות פאחת, ויוצא ידי חובתי, ואף בספירת העומר כן, סופר אני באחרון לספירה ארבעים ותשעה ימים ויוצא ידי חובתי"... אמר עליו יהודי פקח: "סופו שנים הקב"ה ינהג בו מדה כנגד מדה. אדר-אפים הוא ואינו מעניש לשעורין, אולם לבסוף יבא בו מכה גדולה אחת על כל חטאיו, ויוציאוהו בה

על המום הפוסל בבהמה "או חרם" מפרש רש"י "שכוחל שתי עיניו פאחת". ובדרך דרש מתפרש הדבר על המדות שבין אדם לחברו, שאם אדם מוחל שתי עיניו פאחת ואינו רואה חסרונות עצמו ומעלות חברו, הריהו בעל-מום. כי על כל אחד לראות במעלת חברו ולא חסרונם. וכן פרש רבי יעקב פירלוב מנובומינסק את דברי המשנה בכורות "עין אחת גדולה ועין אחת קטנה, הרי זה מום", כי כשהאדם מביט במעלות עצמו בעין גדולה ובחסרונותיו בעין קטנה, הריהו בעל-מום...

בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר גבולות פולין היו סגורים, אין יוצא ואין בא, והגישה לציונו של הרבי ר' אלימלך מליז'נסק היתה חסומה, פנה פעם אדם אחד אל רבי מרדכי שלמה מבאיאן, והתאונן בפניו: "במים עברו, היה ציון הקדש בליז'נסק לתל-תלפיות ורבים היו משתטחים שם להזכר בדבר ישועה ורחמים, ועתה שממו הדרכים". אולם הרבי השיב: "קבר נקרא גם 'ציון', והוא מלשון זכירה וסמן. ואם אמנם אין באפשרותנו להגיע לציון רבי אלימלך, אולם עדיו יש לנו אפשרות להתקשר אליו באמצעות התפלה שחבר, ובקיום הדברים שכתב בה 'שנראה במעלת חברינו ולא חסרונם'. ובמדה זו נשאר זכרנו הטוב של הצדיק חקיק בלבותנו".

"אוהב אני יהודי עם חסרונות יותר מאשר יהודי עם מעלות", אמר רבי גרשון חנוך מרדזין, והסביר: "יש יהודי שמדברים על מעלותיו, ומספרים כי הוא שומר שבת ואוכל פשר, ואף קובע מזוזה בביתו. אולם יש יהודי שמרבים לדבר על חסרונותיו, מאחר הוא לבית-המדרש ואינו טובל מדי יום ביומו במקוה ושרר ענינים. מעדיף אני אפוא את הסוג האחרון, שממנו אתה למד כי בשאר הדברים הוא מקפיד, על-פני הראשון, שאצלו מתנחמים שלפחות הוא שומר-שבת..."

רבי מרדכי חנא פוקס, מגדולי חסידי ויז'ניץ הנודעים בעבר, פנה פעם לר' הרשל שכטר שחזר מוינה הבירה, ושאלו: "הגד נא הרשל, האם אפשר להשיג זוג משקפים בוינה? והלה תמה: "אינני מבין את פשר השאלה, והלא רבבות משקפים אפשר להשיג שם, ולא רק זוג אחד". ורבי מרדכי חנא הסביר את שאלתו במתקשפותיו: "אני מתכוון למשקפים כאלו, שאפשר לראות דרךם את מעלות הזולת כמו את המעלות של עצמו, והחסרונות של עצמו כמו את החסרונות של הזולת ושיגאותיו. משקפים מסוג מיוחד זה אני מחפש, האם אפשר למצא דגמתם בוינה?..."

עם הקמת ישיבת חכמי לבלין, תר מוסדה הנודע רבי מאיר שפירא, אחר אדם בעל שעור-קומה שישמש בה כמשגיח, ובין השאר הצע לו לקחת אדם מסים מחסידיו של ה"אמרי אמת" מגור. נכנס רבי מאיר אל הרבי כדי לשאל בעצתו, והוא ענה לו בקצור נמרץ: "הוא הרי אדם פקח", ותו לא. הבינו רבי מאיר מדבריו, כי הרבי סמך את דיו על האיש, שכן שומה על משגיח להתנהג בפקחות עם התלמידים, אולם החסידים הציעו לו לשאל בעצת רבי משה בצלאל אלתר, אחיו של ה"אמרי אמת", שאצלו היו מבקשים החסידים פתרונות להבנת דברי הרבי הסתומים. רבה של לבלין סרב תחלה לעצתם, שכן נהירים היו לו דברי הרבי כי הוא רואה בעין-טובה את ההצעה, אלא שבסוף נעתר לבקשתם ופנה לבקש הסברים. ומה הפתע לשמע את דברי רבי משה בצלאל: "אחי אינו מוציא לעולם דבר-נאי על יהודי אחר, מפיון שאינו רואה אלא את מעלותיו ולא חסרונותיו. ומה אפוא יעשה כאשר מבקשים ממנו חות-ידעת על אדם מסים? הוא עונה בתשובה מקפמת וקצרה, ועל השואל להתעמק בדבריו ולהבין את פונתו. ועתה נבוא חשבון, אם הרבי היה רואה את הצעתך בעין-יפה, היה מברך אותה בברכה הצלחה ומברך על המגור, אולם תחת זאת ספר על האיש הקדור כי הוא פקח, ובכך רמז שלא תמנה אותו לתפקיד המבקש, שכן אינו מתאים לדבר. ומתוך שהרבי לא רצה לדבר בגנותו של הלה, הזכיר מעלה מסוימת שיש לו, בין שחזקה על תלמיד-יחסם מבקש כמו הרב מלבלין שבידו את הרמז הסמוי בדבריו, ונראה לדבר, שכן הקב"ה מונה את מדת הפקחות בתוך הרבה חסרונות ולא מעלות, שהרי אמר מ'י שם פה לאדם, או מ'י-שום אדם או חרש, או פקח או עור', הרי שהפקח עומד בין האלם, החרש והעור, ללמדך שלעיתים פקחות יתרה על-המדה הנה מום ולא מעלה, ומצאנו שחנה אם שמואל בקשה על בנה שלא יהיה פקח יותר מדי". נפעם רבי מאיר שפירא לשמע ההסבר הקולע, ולקיים ראה כמה חזו עיניהם הזכות של הרבי מגור ואחיו, כאשר הלה התגלה בדעותיו הפוזבות, והתברר כי לא היה מתאים כלל לתפקיד פה חשוב של משגיח ביח"ל.

אל רבי איסר זלמן מלצר, נכנסו פעם כמה תלמידים ותיקים שלמדו אצלו בישיבת בעץ חיים, ולמראיהם אמר: "בעל ה'נתיבות' מבאר את הפסוק במשלי 'עניך לנכח יביטו ועפעפידו יישרו נגדך', שפירן שטבע האדם לראות בחסרונות הזולת ובמעלות עצמו, לכן כאשר האדם רואה חסרון בזולת ו'עניך לנכח יביטו', יביט מיד בעצמו 'ועפעפידו יישרו נגדך', וראה את החסרונות שלו ויחדל להביט בשני בעין-רעה. והדבר רמזו בדברי המשנה בגנעים 'כל הגנעים אדם רואה, חוץ מנגעי עצמו', וכיצד אפוא יראה את נגעי עצמו? כאשר יביט בשני ויראה בו נגע, יחשב שמא הדבר טמון גם בו ומיד יבדק עצמו. ועתה שאני מתבונן בכם, ורואה שאתם התלמידים הצעירים כבר הזקנתם, אזי מיד 'ועפעפידו יישרו נגדך', ואני מבין מזה שבדאי אף אנכי זקנתי ושבתי..."

על הפסוק "אמר אליהם בני אהרן ואמרתי", מפרש רש"י "להזהיר גדולים על הקטנים". והנה המוגיד מדבנא דורש ואומר: "כשהגדולים מחנכים את הקטנים, הם צריכים להזהר שאף הם בעצמם יקיימו את הדבר שהם מזהירים עליו..." (מן המעיין העתיק)